

“EĞİTİMDE BAŞARISIZLIK” ADLI DOKTORA TEZİNİN ELEŞTİREL DEĞERLENDİRMESİ

Taner ATMACA¹

Özet

Bu çalışma temelde okullardaki akademik başarı eşitsizliğinin ortaya çıkmasında ve yeniden üretilmesinin gerisinde yatan sosyoekonomik etkenlere odaklanmaktadır. Hem Türkiye’de hem de özellikle henüz ekonomik olarak gelişmemiş toplumlarda akademik başarının gerisinde hala ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye önemli bir etkiye sahiptir. Bu araştırmanın ampirik bulguları Türkiye’de hala eğitimsel eşitsizliklerin ortaya çıkmasında sosyoekonomik faktörlerin etkili olduğunu ispatlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Eşitsizlik, akademik başarı, sermaye.*

CRITICAL REVIEWS IN THE DISSERTATION TITLED “SCHOOL FAILURE”

Abstract

This study mainly focuses on the socioeconomic factors behind the emergence and reproduction of academic achievement inequality in schools. Economic, cultural and social capital still has an important effect behind academic success both in Turkey and especially in societies that are not yet economically developed. The empirical findings of this research prove that socioeconomic factors are still effective in the emergence of educational inequalities in Turkey.

Key Words: Inequality, academic success, capital.

ALANYAZIN

Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme
Dergisi

CRES JOURNAL

Critical Reviews in Educational Sciences

Bahar Spring 2021

Cilt Volume 02

Sayı Issue 01

ss pp 45-49

ISSN - 2718-0808

[http://dx.doi.org/10.22596/cresjour
nal.X0201.45.49](http://dx.doi.org/10.22596/cresjour
nal.X0201.45.49)

Eleştirel İnceleme Critical Review

Künye

Tezin Adı: Eğitimde Başarısızlık:
Sosyoekonomik Etkenler
Çerçevesinde Lise Öğrencileri
Üzerine Nitel Bir Analiz, 289 sf. YÖK
Tez No: 654615

Yazar: Dr. Ceyda ÇAVUŞOĞLU
DEVECİ

Danışman: Prof. Dr. Mustafa
GÜNDÜZ

Yıl: 2020

Üniversite : Yıldız Teknik
Üniversitesi Eğitim Bilimleri
Enstitüsü

Basvuru/Submitted
20 Nis/Apr 2021

Kabul/Accepted
4 May/May 2021

Yayın/Published
21 May/May 2021

Atıf/Cite: Atmaca, T. (2021).
“Eğitimde başarısızlık” adlı doktora
tezinin eleştirel değerlendirmesi.
Alanyazın-CRES Journal 2(1), 45-49.

[http://dx.doi.org/10.22596/cresjour
nal.0201.45.49](http://dx.doi.org/10.22596/cresjour
nal.0201.45.49)

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi taneratmaca@duzce.edu.tr ORCID: 0000-0001-9157-3100

GİRİŞ

Eğitim aracılığıyla sosyal hareketliliğe ve sınav odaklı eğitim pratiklerinin ürettiği toplumsal eşitsizliklerin çeşitli tezahürlerine ilişkin tartışmalar Avrupa’da ve Amerika’da özellikle 1960’lardan beri akademik çalışmaların odağı halindedir. Bununla birlikte Türkiye’de bu tartışmaların akademik ve ampirik çalışmalara konu olması nispeten daha yeni tarihlere tekabül etmektedir. Özellikle Amerika’da meşhur Coleman Raporu (1968) eğitimde fırsat eşitliği konusunda öğrencinin taşıdığı bireysel özelliklerden ziyade dahil olduğu okulun kaynak ve imkanları ile ailenin kaynaklarının belirleyiciliğine dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım, sosyolojideki klasik işlevselci paradigmanın tersine toplumsal kaynakların kullanımını çatışmacı bir paradigma içinde değerlendirmeye daha yakın durmaktadır. Keza, Bourdieu Fransa’da 1960’larda gerçekleştirdiği geniş saha araştırmaları ile yüksek nitelikli üniversitelere giriş konusunda kendi deneyimi üzerinden de benzer bir değerlendirme ile eğitimde belirleyici temel unsur olarak kültürel ve sosyal sermayeye dikkat çekmektedir.

Akademik Başarı Nedir?

Akademik başarıyı elbette ki çok çalışmak ya da zekâ düzeyi gibi bir-birkaç değişken etrafında tanımlamak oldukça dar bir perspektif olur. Özellikle Prof. Annette Lareau’nun “*concerted cultivation*” olarak nitelediği düzenli ve planlı çocuk yetiştirme pratiklerinin toplumda sosyoekonomik olarak refah seviyesinin üstündeki ailelerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Bu durum, küçük yaşlardan itibaren akademik habitusun çocuklara aileler tarafından transferi anlamına gelir ki habitus akademik anlamdaki çalışmalara yatkınlığı da getirmektedir. Diğer taraftan ele alındığında hem ekonomik sermayeden hem kültürel sermayeden mahrum olan aileler, yani toplumdaki yoksul ve madun olanlar, tabiri caizse yoksulluğu “*nöbetleşe*” olarak sonraki kuşaklara devretmektedir. Zira yoksul aileler için toplumsal hareketliliği dikey anlamda sağlayan en önemli araç okuldur. Toplumsal bölünme maalesef kendini okullarda da göstermektedir. Yoksul ailelerin çocukları için niteliği düşük ve sunduğu eğitim imkanları ile geniş çapta fırsatlar sunamayan okullar için kalitesiz eğitim ve yoksulluk döngüsü devridaim etmektedir. Bourdieu’nün bu minvalde ürettiği argümanlar ve terminoloji eğitimde eşitlik tartışmalarının geniş repertuarını oluşturmaktadır. Zira Bourdieu’ya (2015) göre okul **toplumsal sınırları yeniden kurmaktadır**. Keza yine Bourdieu’ya göre (2015) ve fizikten (termodinamik) ödünç aldığı kavramla

okul bir Maxwell Cini gibi sınavlar aracılığıyla ve “*görünmez*” şekliyle bir ayırım içinde pratik geliştirmektedir. Toplumdaki refah seviyesinin kesimler arasındaki uzaklığının fazlalığı aslında okullarda da görülmektedir ve son zamanlarda Türkiye örneklemini üzerinden ele alacak olursak eşitsizliğin özellikle kentsel görünümünde okulların birbirinden uzak sosyal sınıfları birleştirmek yerine ayırdığını görmekteyiz. Bourdieu’nün okulların rolü için kullandığı *toplumsal sıra farklılığı ve kalıcı bir düzen kurma görevi*, sınavlar ve çeşitli mekanizmalarla sıralanan bireylerin toplum içerisindeki konumlarını da nispeten işaret etmektedir.

Akademik Başarısızlığın Kaynağı

Dr. Deveci’nin kaleme aldığı bu geniş saha araştırmasına dayalı tez öğrencilerin “*başarısızlık*” hikâyelerinin gerisinde yatan nedenlere odaklanması bakımından önemlidir. Çalışma çoklu veri toplama teknikleri ile yürütülmüş olmasından dolayı konuya zengin bakış açıları sunabilmektedir. Türkiye’de son zamanlarda özellikle Bourdieucu perspektifle eğitimde eşitsizlik tartışmalarının ele alınması bir anlamda iyi bir anlamda kötü olarak ele alınabilir. İyi tarafı şu ki eğitimde yaşanan derin eşitsizliğin daha yüksek sesle ve akademik çalışmalarla dile getirilmesiyle var olan bir toplumsal gerçekliği bilimsel metodoloji ile ispat edebilmekteyiz. Ancak kötü yanı şu ki bu tartışmalar gelişmiş ülkelerde Türkiye’ye göre yarım asır evvel yapılmış ve Türkiye bu tartışmaları yaparak var olan eşitsizlikleri giderme konusunda henüz istenilen adımı atmamıştır. Bilakis hem coğrafi bölgeler arasında hem okul türleri arasında hem de özellikle metropollerin gettoları ile merkezî konumundaki yerleri arasında ciddi bir eğitim eşitsizliği söz konusudur. Bu bağlamdan dile getirecek olursak eğitimde eşitsizliğin bölgesel, kentsel ve okul türü açısından görünümü varlığını Türkiye açısından sürdürmektedir. Zira özellikle PISA, TIMSS gibi uluslararası mukayeseli sınavlarda bu durum verilerle zaten ortaya konulmaktadır. Dr. Deveci’nin ortaya koymuş olduğu bu çalışmanın konusu ve bulguları varlığını sürdüren bir toplumsal sorunu irdelemesi bakımından günceldir. Tez, temelde “*başarısızlığı*” deneyimleyen öğrencilerin bu deneyimlerine yükledikleri anlamları fenomenolojik bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır. Tezin dikkati çektiği bu konudaki önemli bir ayrıntı ise “*başarı*” ya da “*başarısızlık*” kavramlarını indirgemeci olarak, biraz da işlevselci paradigmanın etkisiyle, bireysel özelliklerle açıklamanın toplumsal eşitsizlik hakikatini örtbas

etmesidir. Başarı ya da başarısızlık olarak tanımlanan hususları bireyin içinde bulunduğu toplumsal ve ailevi şartlardan uzakta değerlendirmenin eksik bir değerlendirme olacağı kanaati tezin güçlü hipotezleri arasında yer almaktadır.

Tezin bulguları araştırmanın yapıldığı okul türleri açısından da başarı ya da başarısızlık tanımlarının farklılaştığını göstermektedir. Özellikle sosyoekonomik olarak alt kademede bulunan ailelerin çoğunlukla devam ettiği meslek liselerindeki öğrencilerin başarı tanımlarının da ağırlıklı olarak “üst akademik beceri” olmasının ötesinde içinde buldukları yoksulluk hallerinden kendilerini “kurtaracak” bir işe kavuşmak olarak tanımlaması yoksulluğun öğrencilerin tahayyüllerini de daralttığının göstergesi olarak nitelenebilir. Ayrıca tanımlamaların da çocukların içinde buldukları toplumsal hakikatle örtüşür şekilde olması oldukça dikkate değerdir. Örneğin bir öğrencinin: “*Liseyi bitireyim önüme şöyle hani üniversitemi de bitireyim adam gibi bir mesleğe gireyim, adam gibi dediğim yani böyle düzgünce elime maaşımı hani her ay gelebilecek yani bir koşullu falan şey olmasın öyle başarılı olacağıma inanıyorum yani ben.*” ifadesi bu minvalde ele alınabilir. Tam tersi bir örnek olarak da “*Annem ve babam çok başarılı insanlar, ikisi de üniversite mezunu. Annem Marmara hukuk mezunu ve Çanakkale'nin bir köyündeki liseden mezun olarak Marmara hukuka geçti, oradan mezun... Babam da Ankara siyasal, Ankara Üniversitesi siyasal fakültesi ve Kabataş Lisesi'nden mezun babam. Öyle. Çok başarılı insanlar.*” ifadesi verilebilir.

Gerek tezi yazan Dr. Deveci'nin gerekse teze katkı sunan Prof. Gündüz'ün böylesine bir çetrefilli konuyu sahada araştırarak bir bağlam etrafında sonuca ulaştırmaları her iki araştırmacı için de iyi bir müktesebatın var olduğuna işarettir. Ayrıca tezde tartışılan konuların özellikle sosyolojide öne çıkan kişilerin ve teorisyenlerin görüşleri etrafında yorumlanması tezi geniş bir hinterlanda yaymanın göstergesi olarak okunabilir. Özellikle sosyolojik olguların ve hakikatin ilişkisel olduğu gerçeği göz önüne alındığında tezde irdelenen konunun eğitimde eşitlik-eşitsizlik tartışmalarının ya da başarı-başarısızlık düalitesinin ötesinde içeriğinin diğer hakikatlerle örülü olduğunu okura sunmaktadır.

ERG (2014) raporuna göre fen liselerindeki öğrencilerin %51'inin, Anadolu liselerindeki öğrencilerin de %42'sinin ailesi üst gelir grubunda yer almakta iken meslek liselerine giden öğrenciler içinde gelir durumu iyi olanların oranı %8'dir.

Gelir ve eğitim düzeyi yüksek olan aileler, çocuklarının gelişimlerine katkı sunmak için zengin öğrenme çevreleri oluşturmaktadırlar. Bunun yanında çocuklarını iyi eğitim veren okullara, kolejlere yönlendirmekte; çeşitli kaynaklarla bilgilerini geliştirecek alternatifler sunmaktadırlar. Ancak yoksul ailelerde imkânlar kısıtlı olduğu için pek çok avantaj sağlayan kaynaktan mahrumdurlar. Dolayısıyla, gelir durumundan kaynaklı bir eşitsizlik vardır. Hatta Raymond Boudon'a göre (1974) toplumsal tabakalar arasında eğitimin getirisi ve maliyeti ile eğitimden beklentiler üzerine oldukça ciddi hesap farklılığı vardır. Toplumsal hiyerarşide aşağılara doğru inildikçe eğitime devam etmekten vazgeçme ihtimali de artmaktadır (Atmaca, 2019). Aynı akademik yeterliliği olup da daha yoksul çevrelerden gelen çocuklar kendi kendilerini bastırma ve daha kısa süren eğitim alanlarına yönelme eğilimi göstermektedir ve sosyal harcanabilirlikleri artmaktadır. Çünkü burada bir maliyet-yarar hesabı vardır (Atmaca, 2019). Dr. Deveci'nin tezinde ortaya koyduğu bulguların da bu yönde olması oldukça önemlidir. Sosyoekonomik düzeyleri yüksek, refah seviyeleri oldukça iyi olan ailelerin çocukları için seferber ettiği maddi olanaklar ile tam tersine, temel ihtiyaçlarını bile tam anlamıyla gideremeyecek noktada olan ailelerin çocukları için ayıramadıkları kaynakları düşündüğümüzde ciddi bir eşitsizlik tablosunu görmek mümkündür.

Akademik Başarısızlık ve Eğitimde Eşitsizlik İlişkisi

Eğitimde eşitsizlik konusunda dünya literatüründe hatırı sayılı bir birikim bulunmaktadır. Eğitimin sosyolojik yönü ve eşitsizliğin sosyolojinin odak noktalarından birini oluşturması özellikle eğitim sosyolojisi bağlamında ciddi bir literatürü oluşturmuştur. Eğitim, sosyoloji, iktisat, psikoloji ve felsefe gibi disiplinlerin ortak ve kesişme noktasında yer aldığından dolayı bu disiplinlerin hem ayrı ayrı hem de iç içe geçmiş literatürü eğitimi bir araştırma alanına dönüştürmüştür. Tezin literatüründe bu konuda kuram sahibi kişilere yakından değinilmiştir. Coleman'ın (1968) geçtiğimiz çeyrek asra damgasını vuran sosyal sermaye kuramı, Bourdieu'nün (2015) yeniden üretim kuramı, okuldaki dilsel kodlarla çevreden-aileden edinilen kodların uyuşmasının başarı için gerektiğini savunan Basil Bernstein'in (2003) kuramı tezde teorik kuramın omurgasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte Paul Willis'in (2016) ve ünlü antropolog Ogbu'nun kuramları ile zenginleştirilmesi tezdeki tartışmaları farklı

kuramlar etrafında ele almaya olanak vermektedir. Özellikle Ogbu'nun kuramında "başarısız" olarak nitelenen etnik grupların zamanla okul karşıtı kültürün parçası oldukları dikkate değer bir pedagojik ve sosyolojik çıkarımdır. Etnik köken temelli ayırmda siyahi olanların kendilerini sosyal harcanabilirlik kategorisinde daha çok gördükleri Ogbu'nun argümanları içindedir. Bu durum Dr. Deveci'nin tezinde ekonomik temelli ayırmda öğrencilerin söylemlerinde kendini göstermektedir.

Tezin metodolojisi oldukça güçlüdür. İstanbul'da sosyal refahın kentsel anlamda farklı görünüşleri olabilecek türden yerleşim yerlerinin seçilmiş olması tezin argümanlarını güçlendirmektedir. Tezde görüşme soruları içinde öğrencilere başarı-başarısızlık durumlarının ailelerinden kaynaklı olup olmadığı ile ilgili soru olmaması bir eksiklik-sınırlılık olarak ele alınabilir. Bununla birlikte "başarısız" şeklinde hem kendini damgalamanın hem de başkaları tarafından bu şekilde damgalanmanın özel ve sosyal hayata, akademik yaşantılara etkisinin somut örnekler etrafında anlatılması oldukça önemlidir. Her ne kadar bu durum tezde "kendini damgalama" olarak ifade edilmese de yaşanan durumun bir tür damga içerdiği muhakkaktır. Zira birey kendine dönük damgayı biraz da çevrenin etkisi ile kendiyile barışık olmadığında oluşturur. Tezde metot konusunda görülen bazı eksikler söz konusudur. Her ne kadar örnekleme maksimum çeşitlilik tercih edilmişse de akademik başarıyı lise düzeyinde en yüksek noktada olan (TEOG Puanı esaslı) ancak başarılı olan öğrencilere erişilmesi halinde onların sosyoekonomik etkenlerden bağımsız olarak başarıyı nasıl elde ettiğini eklenbilirdi.

Tezde Türkiye örnekleme için yıllara göre GSMH'den farklı sosyoekonomik çevrelere mensup ailelerin aylık gelirlerinden eğitime ayırdıkları bütçenin farklılaşmasının verilmemiş olması bir eksikliklerdir. Bu veri sunulsa idi tezin nitel bulguları ile örtüşecek nicel veriler ile argümanlar daha güçlü hale getirilebilirdi. Türkiye'de GSMH'de yıllara göre eğitime ayrılan payda oransal bir artış söz konusudur (Egeli & Hayrulloğlu, 2014). Ancak bu harcamalar, devletin eğitime ayırdığı kaynak miktarlarıdır. Bunun haricinde kişilerin kendi gelirleri içerisinde eğitime ayırdıkları ailevi bütçeler de çocuklarının pedagojik yatırımları açısından önemli bir farklılık oluşturmaktadır. Refah seviyesi yüksek, ekonomik geliri ülkedeki ortalamanın üzerinde olan aileler, hızla artan gelirleri sayesinde çocukları için çok

yüksek eğitim harcamaları yapabilmektedir (Atmaca, 2019).

Yorumlayıcı fenomenolojinin tercih edilmesi verilerin çözümlenmesinde argümanları diğer araştırma bulguları ile yerinde tartışarak ve yorumlayarak serh etmeye olanak vermiştir. Ayrıca araştırmada saha olarak seçilen iki ilçenin araştırmanın mahiyeti ile örtüşmesi bulguları daha geçerli ve güvenilir kılmaktadır. Araştırmanın sonuç kısmında ele alınan eğitimde başarısızlığın hayatta başarısızlık olarak ele alındığı, tersine bir okumayla eğitimde başarılı olmanın çok para kazanma ve statü elde etmenin yegâne araçlarından biri olarak görüldüğü düşüncesi ile okulların ve eğitimin amaçlarının nasıl daraltıldığını ve "tek boyutlu insana" yani homo-economicus'a okul aracılığı ile dönüştürüldüğünü görmekteyiz. Bununla beraber ailelerin yüksek başarı beklentisi zamanla önemli bir baskıya ve kontrole dönüşmektedir. Bu durum araştırmanın bulgularında kendisini göstermektedir. Buna ilişkin mukayeseli sunulan veriler kayda değerdir. Örneğin, bir araştırmanın bulgularında yer alan toplulukçu kültüre sahip olan Türklerin akademik başarı algılarının aile-odaklı; bireysel kültüre sahip olan Hollandalı öğrencilerin başarı algılarının ise birey odaklı olduğu bulgusu oldukça önemlidir. Zira Dr. Deveci'nin bulgularında yer alan ifadeler öğrencilerin başarı tanımlamalarında aile eksenli söylemleri yoğunlaştırmaktadır. Bununla beraber özellikle akademik anlamda düşük başarı olan öğrencilerin aileleri tarafından gerek doğrudan eylem ve söylemlerle gerekse sembolik tavırlarla önemsiz hissettirilmesi ailelerin de çocuklarıyla zamanla başarı odaklı bir ilişki kurduğuna delil olarak sunulabilir.

SONUÇ

Bulguların yorumlayıcı fenomenoloji çerçevesinde dikkat çeken başlıklarla sunulması tezin okunurluğunu ve dikkat çekiciliğini artırmaktadır. Bulgular oldukça geniş bir perspektifle sunulmuştur. Ayrıca literatürdeki kuramlarla bağdaştırılarak verilmiş olması bulguların kuramlardan kopuk ortaya çıkmadığının bir işareti olarak ele alınabilir. Araştırmanın bulguları eğitimin pek çok alt alanı tarafından önemli olduğu kadar özellikle eğitim sosyolojisi açısından daha çok kayda değer niteliktedir. Eğitimde asıl sorunların toplumsal sorunlardan bağımsız ele alınamayacağı ve esasında eğitimdeki köklü sorunların sosyolojik olgular olduğu gerçeği Dr. Deveci'nin çalışmasında bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır. Ayrıca meslek liselerine vurulan olumsuz damganın okullar arasındaki ayrımı daha da derinleştirdiği görülmektedir. Tezin alana

katkısı hem sosyolojik bir olguyu pedagojik kavramlar etrafında ele alması bakımından hem de var olan kuramların test edilmesi bakımından kayda değer niteliktedir. Eğitimde yaşanan sorunların çözülmesi için öncelikle toplumdaki sorunların çözüme kavuşturulması gerektiği bir kez daha bu tezle de ortaya konulmuştur. Farklı araştırmalarda akademik başarı anlamında yüksek niteliği olan öğrencilerin bu başarılarını nasıl tanımladıkları, başarıyı kendileri mi, aileleri ile mi, çevreleri ya da okulları ile mi ilişkilendirdikleri ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Atmaca, T. (2019). *Eğitimde toplumsal eşitsizliğin kültürel sermayenin aktarımıyla yeniden üretilmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Bernstein, B. (2003). *Class, codes and control: Theoretical studies towards a sociology of language*. Routledge.
- Boudon, R. (1974). *Education, opportunity, and social inequality: Changing prospects in western society*. Wiley
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik nedenler* (Hülya Uğur Tanrıöver, Çev.). Hil
- Coleman, S. James. (1968). The concept of equality of opportunity. *Harvard Educational Review*, 38(1), 7-32.
- Egeli, H. & Hayrullahoğlu, B. (2014). Türkiye ve OECD ülkelerinde eğitim harcamalarının analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 51(593), 93-108.
- ERG (2014, t.y.). *Eğitim izleme raporu*. Eğitimde Reform Girişimi Yayınları.
- http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_E%C4%B0R_2013.pdf
- Willis, P. (2016). *İşçiliği öğrenmek*. Heretik.